

PÁNCZÉL SZILAMÉR PÉTER
A MIKHÁZI SEGÉDCSAPATTÁBOR
RÉGÉSZET ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELEM

az itt állomásozó
segédcsapat látta el
a Nyárád
és a Szakadát
völgyét átszelő
római határszakasz
ellenőrzésének
feladatát

IA mikházi (RO: Călugăreni, Maros megye, Románia) római segédcsapattábor ¹ a Nyárád folyó bal partján és a mai település délnyugati szélén található (1. ábra). Kihasználva a Görgényi-havasok és a Sóvidéki-dombság nyújtotta természetes védelmet, a tábortól keletebbre húzódó őrtorony- és árokrendszer révén az itt állomásozó segédcsapat látta el a Nyárád és a Szakadát völgyét átszelő római határszakasz ellenőrzésének feladatát. ²

Tündérszép Ilona
palotájaként
emlegetik a
lelőhelyet, aki
állítólag azért
építette a kövezett
utat, hogy
meglátogassa
Gyulafehérvárot
– vagyis a római
Apulum városi
agglomerációjában
– élő szerelmét

IA székely legendák és népmesék a gyönyörű tündérhercegnő, Tündérszép Ilona palotájaként emlegetik a lelőhelyet, aki állítólag azért építette a kövezett utat, hogy meglátogassa Gyulafehérvárot – vagyis a római Apulum városi agglomerációjában – élő szerelmét. Amikor ez a történet született, a falvak képét jellemzően a népies fa-, illetve vesszőfonatos paticsfalu épületek dominálták, és az itt lakók így magyarázhatták a kiterjedt rommező jelenlétét a kelet-erdélyi tájban. A kőépületek eredetére vonatkozó írott források hiánya és a megmagyarázhatatlannak tűnő erőfeszítés arra késztette a történetmesélőket, hogy mitikus alakokkal hozzák összefüggésbe az építményeket. A római tábor környéke Vár, Vár-tartomány, Tündér Ilona vára és Óvár határnéven volt ismert, a mellette húzódó római utat pedig Traján útjának, Só útjának és Köves útnak is nevezték. Az út északi oldalán, a tábortól északnyugatra, a Palota, Palota melléke, illetve Strázsaház néven ismert helyen római fürdő maradványai azonosíthatók.

IA Mikházán talált, CPAI rövidítéssel ellátott bélyeges tetőcserépek alapján úgy tűnik, hogy egy gyalogos segédcsapat, a *cohors I Augusta Ituraeorum* állomásozhatott a táborban a teljes 2. és 3. században, és a *legio XIII Gemina*, valamint a *cohors I Alpinorum* bélyegeit viselő leletanyag építőanyag-szállítmányokra utalhat. ³

A római tábor környéke Vár, Vár-tartomány,
Tündér Ilona vára és Óvár határnéven volt ismert,
a mellette húzódó római utat pedig Traján útjának,
Só útjának és Köves útnak is nevezték.

Mikháza az egyik
legkorábban ismert
római lelőhely
Kelet-Erdélyben

¶ A római romokat elsőként a 18. század elején Luigi Ferdinando Marsigli itáliai polihisztor említi. Neki köszönhető, hogy Mikháza az egyik legkorábban ismert római lelőhely Kelet-Erdélyben. Elkészítette az első leírást és helyszínrajzot, amelyen a tábort négyszögletes épületként ábrázolja, és a valószínűleg még látható északi kaput (*porta principalis sinistra*) egy félkör jelzi. Feltételezhető, hogy a tábor belsejében jelölt négyszögletes alaprajzú szerkezet a parancsnoki épület (*principia*) romjait ábrázolja (2. ábra).⁴

¶ A Székelyföldet jól ismerő Orbán Balázs is ellátogatott a lelőhelyre a 19. század második felében, és megemlíti, hogy a négyszögletes alaprajzú tábor védőfala és árcai jó állapotban megőrződtek. Rögzíti azt a tényt is, hogy a tábor sarkai lekerékítettek, saroktornyosak, az északi és déli falszakasz közepén két kapu nyílik (valószínűleg a *porta principalis sinistra* és a *porta principalis dextra*), illetve a tábor közepén épületromok vannak.⁵

első ásatásokra
1878 tavaszán
került sor
Kovács Ferencz
marosvásárhelyi
apátplébános
– és jól ismert
régiséggyűjtő –
vezetésével

¶ A katonai tábor területén az első ásatásokra 1878 tavaszán került sor Kovács Ferencz marosvásárhelyi apátplébános – és jól ismert régiséggyűjtő – vezetésével. Az ásatásokról csak Deák Farkas történész jelentéséből tájékozódhatunk. Eszerint a *porta principalis sinistra* részeit tárták fel: azonosították a kapuhoz tartozó küszöb maradványait, valamint vélhetően az erőd kapuszárnyához tartozó vasalásokat. Ezen kívül két sírvédő oroszán, sírfelirat-töredékek és egyéb apró leleteket kerültek elő.⁶

¶ Egy marosvásárhelyi magángyűjteményében őrződött meg egy ferences szerzetes, Lokody Antal atya által készített 1901-es térkép, amely Mikháza falut ábrázolja 1885 körül. A térkép bal oldalán a tábor északi, keleti és déli védőfalának részeit ábrázolták, középen egy nagyméretű épülettel, amely valószínűleg a *principia* vagy a *praetorium* lehetett (3. ábra).⁷

1. ábra
A segédcsapattábor fekvése
(Készítette: Szabó M.)

3. ábra
Mikháza alaprajza a 20. század elején
(Készítette: Lokody A.)

4. ábra
A régészeti feltárások helyszínrajza
(Készítette: Laczkó N.)

5. ábra
A 2013-as feltárások
(Fotó: Szabó M.)

¶ Paulovics István 1942-ben végzett átfogó terepbejárást a keleti *limes* mentén, ennek során ellátogatott Mikházára is. Terepi megfigyelései alapján leírta a tábor pontos fekvését, és közölt egy vázlatos helyszínrajzot is. A korábbi ismert adatok összefoglalásán és korrigálásán kívül megemlíti, hogy látogatásakor a tábor délnyugati sarka még kisebb kiemelkedés formájában látható volt.⁸

¶ Az első tervátsatásra 1961-ben került sor Dumitru Protase vezetésével. A nyolc kutatóárok célja (kékkel jelölve – 4. ábra) az volt, hogy meghatározzák a tábor körvonalát (pirossal jelölve – 4. ábra) és főbb építési fázisait. A védőfalakat átvágták, és megállapították, hogy a tábor főkapuja, a *porta praetoria* kelet felé nyílt, illetve hogy a tábor területe megközelítőleg 2,25 hektár. A védművek északi oldalán húzott, minden egyes védelmi elemet átvágó kutatóárok metszete alapján megállapították, hogy létezett egy korai, 2. század elejére keltezett palánktábor, valamint egy későbbi, kőből épült katonai tábor is.⁹

¶ 2004-ben a Maros Megyei Múzeum a tábor északkeleti részén kezdett régészeti kutatásokat Nicoleta Man vezetésével (sárgával jelölve – 4. ábra). A kutatóárok átvágták a *via principalis*, valamint az út vízvezető árkát és egy hosszú, hathegyes épületet, amely valószínűleg egy legénységi barakk lehetett.¹⁰

¶ Egy nemzetközi együttműködés keretében 2008-ban végzett kutatás geomágneses mérései a tábor legnagyobb részét lefedték. A szerzők értelmezése szerint a lelőhely a római katonai táborok minden tipikus jegyét magán hordozza, és viszonylag jó állapotban vészelte át az évszázados pusztulásokat.¹¹

a lelőhely a római katonai táborok minden tipikus jegyét magán hordozza, és viszonylag jó állapotban vészelte át az évszázados pusztulásokat

¶ Azóta különféle célú projektek keretében folyt Mikházán régészeti, légi régészeti, geodéziai és geofizikai kutatás, és az elmúlt

A védművek északi oldalán húzott, minden egyes védelmi elemet átvágó kutatóárok metszete alapján megállapították, hogy létezett egy korai, 2. század elejére keltezett palánktábor, valamint egy későbbi, kőből épült katonai tábor is.

években elindult egy folyamat, amelynek célja a feltárt romok konzerválása és bemutatása.¹²

- ¶ 2013-ban kezdődtek a tábor parancsnoki épületének régészeti feltárásai (zölddel jelölve – 4. ábra). Az ásatási stratégiát az alaprajz, az építési fázisok és a járósíntek részletes felmérésének igénye határozta meg, ugyanis ezen információk szükségesek a régészeti park jövőbeni fejlesztéseként a romok fölé emelendő védőépület tervezése szempontjából. Az eddigi ásatások során az épület északnyugati traktusát jelentő zászlószentélyt (*aedes*) és két irodahelyiséget (5. ábra), a *basilica* északi felét (6. ábra), a déli épületraktust (7. ábra) és az udvar (6. ábra) egy részét sikerült feltárni. Ezzel egy időben, a terepmunka közben azonosítottuk a külső járósínteket minden oldalon, valamint az épület négy sarkának pontos helyét is, ami azért volt szükséges, mert a jelentős modern bolygatás következtében ez az információ nem volt egyértelműen meghatározható a geofizikai mérések alapján.
- ¶ Az épület egészét tekintve az ásatások két építési fázist mutatnak ki: egy korábbi faépületet, amelyet az épület északnyugati és délkeleti részén sikerült azonosítani, és a későbbi, kőből és vályogtéglákból emelt épületet. A két fázis abszolút kronológiáját a kutatás jelenlegi állása szerint nem lehetett meghatározni, ugyanis sem az elpusztult faszerkezetnek, sem az átépítésnek nem kerültek elő datálható elemei. A kőépületen két építési technikát alkalmaztak. A *principia* külső falainak alapozásai a zászlószentéllyel, a hátsó irodai helyiségekkel és a *basilicával* egyetemben szabálytalan alakú, véletlenszerűen rakott, faragatlan vulkáni kövekből, folyami hordalékkövekből és habarcsból álltak (*opus incertum* technika). Az udvart körülvevő részen, a *via principalis* irányában agyagba fektetett

Az ásatási stratégiát az alaprajz, az építési fázisok és a járósíntek részletes felmérésének igénye határozta meg, ugyanis ezen információk szükségesek a régészeti park jövőbeni fejlesztéseként a romok fölé emelendő védőépület tervezése szempontjából.

Az alkotás célja az volt, hogy kortárs eszközökkel idézze meg az eltűnt római világot, és arra ösztönözze a látogatót, hogy a több ezer éves területhasználat nyomait próbálja felfedezni.

kövezett alapot találunk: erre húzták fel a fa- és vályogszerkezetet. Általános megfigyelésként elmondható, hogy mind a fából, mind a kőből épült *principiának* a kutatás által eddig érintett része tűz következtében pusztult el.¹³

¶ 2015-ben a helyi és a megyei hatóságokkal együttműködve tettük meg az első lépéseket, hogy a mezőgazdasági hasznosítást beszüntessék a néhány hektár nagyságú területen, és megkezdhessük egy régészeti park kialakítását Mikházán. A parkot a Maros Megyei Múzeum kezeli, és célja, hogy megvédje a feltáratlan régészeti objektumokat, s egyúttal lehetőséget kínáljon a feltárt maradványok konzerválására és bemutatására vonatkozó koncepciók kialakítására. A park megnyitásától információs táblák tájékoztatják a látogatókat a lelőhely főbb látnivalóiról, 2016 óta pedig két *Idődobozra* keresztelt faépület ad helyet a lelőhelyről szóló állandó kiállításnak. A pavilonok a régészeti park első épületei voltak. Megépítésükkel az volt a célunk, hogy egy szokatlan tér segítségével a látogatók elvonatkoztatassanak a jelentőtől, és egy időutazáson vegyenek részt. A pavilonok időközben a régészeti park emblematikus épületeivé, a vidéki környezet kedvelt tájékozódási pontjaivá váltak (8. ábra). A pavilonokban látható kiállítás a római katonai tábor és az itt állomásozó katonai egységet, valamint a katonai fürdő és a római testápolás kérdéskörét járja körbe. A látogatók betekintést nyerhetnek a Mikházán folyó régészeti kutatások eredményeibe és a *limes* menti polgári és katonai élet különféle aspektusaiba is.¹⁴

2016 óta pedig két *Idődobozra* keresztelt faépület ad helyet a lelőhelyről szóló állandó kiállításnak

¶ A park második látványosságának avatójára 2018 nyarán került sor. A *Tájolónak* nevezett szoborszerű installáció tervezői egy olyan kilátót álmodtak meg, ahonnan a kultúrtájba ágyazott lelőhelyet tudjuk megmutatni. Az alkotás célja az volt, hogy kortárs eszközökkel idézze meg az eltűnt római világot, és arra ösztönözze a látogatót, hogy a több ezer éves

a *Tájolónak* nevezett szoborszerű installáció tervezői egy olyan kilátót álmodtak meg, ahonnan a kultúrtájba ágyazott lelőhelyet tudjuk megmutatni

6. ábra
A 2016-os feltárások
(Fotó: Pánczél Sz. P.)

7. ábra
A 2018-as feltárások
(Fotó: Pánczél Sz. P.)

8. ábra
Az Idődoboz pavilonok
(Fotó: Pánczél Sz. P.)

9. ábra
A Tájoló kilátó
(Fotó: Szabó M.)

területhasználat nyomait próbálja felfedezni (9. ábra).¹⁵ A felfedezés öröme és a domboldalról belátható több mint ötvenhektáros lelőhely látványa, szándékaink szerint számtalan látogatót felcsalogat majd a kilátóhoz.

Jegyzetek

- [1] Lásd: Pánczél Sz. P.: *The Roman Fort from Călugăreni* (Mureș County, Romania). In: Vagalinski, L.–Sharankov, N. (eds.) *LIMES XXII. Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies* Ruse, Bulgaria, September 2012 (Sofia 2015), 909–916.; Pánczél Sz. P.–Mustață, S.–Dobos A.: A mikházi római segédcsapattábor kutatása / The research at the Roman auxiliary fort of Mikháza / Călugăreni. *Magyar Régészet / Hungarian Archaeology*, 2018 tavasz / spring, 13–20.; Pánczél Sz. P.: A mikházi római segédcsapattábor régészeti kutatása / Archaeological research at the Roman auxiliary fort of Călugăreni. In: Dávid D.–Terbe R.–Vasáros Zs. (eds.) *Identitás és kultúra 5 / Identity and culture 5* (Budapest 2018), 12–15.
- [2] Lásd jelen kiadvány 96–111.
- [3] Piso, I.–Marcu, F.: *La cohors I Augusta Iuraeorum en Dacie*. *Acta Musei Napocensis* 43–44/I (2006–2007 [2008]), 167–176.; Sidó K.–Ötvös K. B.: New types of Roman stamped tiles from Călugăreni. In: Dobos A.–Petruț D.–Berecki S.–Vass L.–Pánczél Sz. P.–Molnár-Kovács Zs.–Forisek P. (eds.) *Archaeologia Transylvanica. Studia in honorem Stephani Bajusz* (Cluj-Napoca-Târgu Mureș-Budapest 2015), 175–187.
- [4] Marsilius, A. F.: *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus* (The Hague–Amsterdam 1726), II, 59–60. Fig. 27.
- [5] Orbán B.: *A Székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeji szempontból* (Pest 1870), IV, 88–89.
- [6] Deák F.: A mikházi ásatások. *Archaeologiai Értesítő* 12 (1878), 267–269.
- [7] Pánczél Sz. P.: *The Roman Fort from Călugăreni* (Mureș County, Romania). In: Vagalinski, L.–Sharankov, N. (eds.) i. m., 911., Fig. 2.
- [8] Paulovics I.: *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák” ezüstkincsek kérdése* (Kolozsvár 1944), 32–38, 5. kép.
- [9] Protase D.: *Castrul roman de la Călugăreni (r. Târgu Mureș)*. *Săpăturile din anul 1961*. *Acta Musei Napocensis* 2 (1965), 212.
- [10] Man, N.–Crișan, C.–Cioată, D.: 64. Călugăreni, com. Eremitu, jud.

- Mureş. Punct: Castrul Roman. *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2004 (2005), 101–102.; Man, N.: *Ceramica ştampilată descoperită în castrul roman de la Călugăreni*. *Marisia* 28 (2006), 113–117.
- [11] Popa, A.–Cociş, S.–Klein, C.–Gaiu, C.–Man, N.: *Geophysikalische Prospektionen in Ostsiebenbürgen. Ein deutsch-rumänisch-moldauisches Forschungsprojekt an der Ostgrenze der römischen Provinz Dacia*. *Ephemeris Napocensis* 20 (2010), 108–110., 124., Abb. 10–12.
- [12] A *Digitizing the Roman Limes*. Sector Brâncoveşti – Sărăţeni nevű projektet a marosvásárhelyi Maros Megyei Múzeum bonyolította, a romániai Oktatási és Kutatási Minisztérium finanszírozásával (CNCSIS–UEFISCDI) 2013 és 2016 között. A projekt noninvazív módszerekre és a meglévő adattári adatok digitalizálására fókuszált. 2013 és 2015 között egy interdiszciplináris kutatócsoport szervezte a *The Roman Limes as a European Cultural Landscape* elnevezésű Erasmus Intenzív Programot (Erasmus IP). A nyári terepgyakorlatokat a berlini Humboldt Egyetemen működő Winckelmann Intézet és a Maros Megyei Múzeum irányította a régészettel, geofizikával, építészettel és restaurálással foglalkozó oktatók és egyetemi hallgatók részvételével. A projektben az alábbi intézmények vettek részt: Kölni Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, az erfurti Alkalmazott Tudományok Egyeteme, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a marosvásárhelyi Petru Maior Egyetem. 2016 óta a Maros Megyei Múzeum, a Kölni Egyetem Régészeti Intézete, a berlini Humboldt Egyetem Winckelmann Intézete, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszéke valamint a romániai Kulturális Minisztérium támogatásával folytatódtak a kutatások. 2012 óta a Maros Megyei Múzeum ad otthont a *Római limes útvonala* projektnek, amelyet a romániai Nemzeti Kulturális Alap (AFCN) és a Maros Megyei Tanács támogat, céljának a limes-szakaszhoz tartozó helyszínek megőrzését és bemutatását tűzték ki.
- [13] Pánczél Sz. P.–Mustaţă, S.–Dobos A.: i. m., 13–20.
- [14] Gaul C.–Vasáros Zs. (eds.), *Identitás és kultúra 3 / Identity and culture 3* (Budapest 2016), 8–37.
- [15] Lócsi V.–Ruga M.: *Tájéoló / Compass*. In: Gaul C.–Vasáros Zs. (eds.), *Identitás és kultúra 2 / Identity and Culture 2* (Budapest 2015), 24–27.

Museum Carnuntinum – részlet a kiállításból